

ALFRED FRIENDLY, *Beaufort of the Admiralty, The Life of Sir Francis Beaufort, 1774-1857*, (= İngiliz Deniz Kuvvetlerinden (Amiral'likten) Beaufort, Sir Francis Beaufort'un hayatı, 1774-1857), London, Hutchinson a. Co. Ltd. 1977; 362 sahife, ciltli; fiyatı 15 dolar.

Yurdumuzun herhangi bir köşesi hakkında bir araştırma yapıldığında başvuru kaynaklardan biri de, o yerlerden geçmiş olan yabancı seyyahların yayınladıkları seyahatnâmelerdir. Ne yazık ki bu tür kitapların ne tam bir koleksiyonu yapılmış ne de eksiksiz yakın bir bibliyografyası düzenlenebilmiştir. Bu arada şuna da işaret edelim ki, bazı seyahat notları da bugüne kadar yayınlanmadan kalmıştır. İngiliz donanması subaylarından olup Amiral rütbesine kadar yükselen Sir Francis Beaufort yurdumuzun bir bölgesi ile ilgili bir seyahat kitabı yayınlamış olan yazarlardan biridir. Amerika B. D. nde çıkan *Washington Post* gazetesinin yabancı ülke muhabirlerinden olan ve 1967 Arap-İsrail savaşına dair yazdığı röportajı ile Pulitzer ödülünü alan Alfred Friendly işte bu İngiliz denizcisinin hayat hikâyesini ve çalışmalarını tanıtan kalın bir kitap meydana getirmiştir¹.

Francis Beaufort adından da anlaşıldığı gibi, Fransız asıllı bir soydan iniyordu. Protestan olan Beaufort'lar İngiltere'ye sığınmak zorunda kalmışlar ve burada yerleşmişlerdir². Francis 27 Mayıs 1774 de dünyaya gelmiş ve 14 yaşında iken, Dublin'de David Bates'in Military and Marine Academy'sine öğrenci olmuştur. Daha çocuk yaşlarında astronomi bilimine büyük ilgi gösteren Beaufort, Dublin'de Trinity College'de Astronomi profesörü Dr. Henry Ussher'in derslerine birkaç ay devam etmiş, nihayet 20 Mart 1789'da ilk defa olarak denize açılmıştır. Beaufort'un bütün tahsil hayatı bundan ibaret kalmıştır. *Vansittard* adlı bu yelkenlinin kaptanı Lestock Wilson'un o sıradaki yedi yaşındaki kızı Alicia, yirbeş yıl sonra, Beaufort'un eşi olacaktır. Uzak Doğu denizlerinde dolaşan *Vansittard*'da, kaptan Wilson'un himayesinde yetişen genç denizci, Sumatra yakınlarında, su yapan gemiyi bırakmak zorunda kalmış ve böylece denizin acımasızlığını henüz onbeş yaşındayken yakından tanımıştır. Yurduna dönen Beaufort az sonra *Latona* gemisi'nde asteğmen (*midshipman*) olarak görevlendirilir. Burada da o çağın gemilerinin personelinin karadan nasıl devşirildiğini öğrenir. Kaptan (sonra Amiral) Stopford'un kumandasındaki *Aquilon* gemisinde ise Batı Akdeniz limanlarını dolaşır, bu arada İtalya'nın Antik Çağdan kalan ören yerlerini tanıma imânını elde eder. Bu arada astronomi bilgisini zenginleştirerek, son yıllarda Malazgirt savaşı hakkında da bir kitap yayınlamıştır. *The Dreadful Day, the Battle of Manzikert 1071*, London 1981.

¹ A. Friendly, merkezleri Washington (1645, 31 Str. NW. Washington D. C. 20 007) ile Londra (47, Cheyne Place, London S W 3, 4 Hl)'da bulunan *Side Dostları Kurumu (International Friends of Side-Turkey)*'nin başkanıdır. Beaufort hakkındaki bu kitabın satış tutarı da Osmanlı Bankası Antalya Şubesi'nde 0710-00140 sayılı hesaba yatırılmaktadır. Yazar Türkiye tarihi ile ilgisini pekleştirerek, son yıllarda Malazgirt savaşı hakkında da bir kitap yayınlamıştır. *The Dreadful Day, the Battle of Manzikert 1071*, London 1981.

² W.M. Beaufort, *The Family of the Beaufort in France, Holland, Germany and England*, London (?) 1886. Friendly'nin bibliyografyasında gösterilen bu yayında Beaufort ailesinin tarihçesi bulunmaktadır.

kaygusundadır. 1793 Şubatında Fransızlarla savaş başlamış ve Fransa limanlarına ambargo konmuştur. Bunun neticesi olarak 1794 Haziranında Fransız donanması ile yapılan çarpışmada Beaufort da bir deniz savaşına katılmış olur. *Phaeton* gemisine atanan genç denizci, bununla da Atlantik'de 1795'den 1799'a kadar dolaşır, birçok küçük fransız yelkenlisini ganimet olarak ele geçirirler. Beaufort 1796'da teğmenliğe terfi eder. Bu sırada 22 yaşındadır.

Genç deniz subayının gemideki kütüphanesini astronomi, matematik kitapları yanında Shakespeare'in eserleri dizisi ile çok sayıda din eserleri doldurmaktadır. Mektuplarından anlaşıldığına göre, Pope, Dryden, Gibbon, Smolett, Malesherbes, Montesquieu, Mme de Staël, Voltaire, Diderot, D'Alembert, Adam Smith'in kitaplarını da okumuştur. Ancak Beaufort bu sıralarda anlaşılmayan bir cilt hastalığından da şikâyetçidir. Başvurduğu bazı hekimler bunu cüzzam (*lepra*) olarak teşhis ederler. Sonra bunun *scrofula* olabileceğini öğrenir. Friendly'nin işaret ettiğine göre, bu sıralarda henüz tanınmayan, bir metabolizma bozukluğundan meydana gelen ve alkol alındığında vücudun güneşe maruz kalan yerlerinde patlak veren kabarmalar halinde beliren *porphyria cutanea tarda*'dır. 1799 yazında Beaufort *Phaeton*'un ikinci kaptanı olur. Gemi, Osmanlı devletine elçi olarak gönderilen Lord Elgin ile eşini ve kalabalık bir elçilik yardımcılarını İstanbul'a götürmektedir. Beaufort, gemisinde yolcu olan elçiden pek memnun olmamıştır. Fakat Anadolu'nun Batı kıyılarındaki Antik ören yerleri onu fazlasıyla ilgilendirir. Lord Elgin bu yerlerden eski eser toplamağa girişmiştir³. Bu "mermer" ler dolu sandıkları İstanbul'a indirdikten sonra *Phaeton*, Akdeniz'e, eski görevi olan "karakol" yapmağa döner. 27

³ Lord Thomas Bruce Elgin-Kincardine (1766-1842), Büyük Britanya'yı 1792'de Hollanda'da temsil ettikten sonra, 1799'da Osmanlı Devleti başkentine atanmıştır. Sonraları kendi hesabına Yunanistan'da altı yıl boyunca geziler yaparak topladığı, mermer mimari parçaları, vazoları, heykelleri, sikke ve yüzük taşlarını memleketine götürmüş ve 1816'da bu çok zengin koleksiyonu devlete satmış, böylece bu eserler British Museum'a girmiştir. Atina'da Parthenon'dan topladığı parçalar Elgin Mermerleri (*Elgin Marbles*) olarak tanınır. Götürebilir parçaları elde edebilmek için, değerli bir eski esere zarar verilmesi ise, arkeoloji sözlüğünde *Elginizm* (*Elginisme*) olarak adlandırılır, bu hususta bkz. C. Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, s. 519 (Elginizm). Lord Elgin, altmışı Parthenon'dan olmak üzere yalnız Atina'dan 244 kabartma ve heykel toplamış, bunlardan bazılarını elde edebilmek için binayı tahrip ettirmiştir. Bkz. A. H. Smith, *Lord Elgin and his collection*, "Journal of Hellenic Studies" XXXVI (1916) s. 163-372; H.H. Russack, *Deutsche bauen in Athen*, Berlin 1942, s. 58-61. Elgin'in davranışı Lord Byron tarafından ağır bir biçimde hicvedildiği gibi, 1805'de bir İngiliz ona hakaret dolu bir mektup yollayarak, onu "Tarihin tanıdığı en büyük Vandal olarak" suçlandırmıştır. Böylece pek çok kişinin görüşlerine uygun olarak Beaufort da Lord Elgin'den pek hoşlanmadığı gibi, onu İstanbul'da tanımış olan Avusturyalı elçilik tercümanı (ve sonra tarihçi) J. von Hammer (1774-1856)'de onun huyunu beğenmemiştir, kşl. J. von Hammer-Purgstall, *Erinnerungen aus meinem Leben, 1774-1852*, "Fontes rerum Austriacum-Oesterreichische Geschichtsquellen, II Abtl. Diplomataria et acta, 70 "Wien-Leipzig 1940, s. 48, 101. "Gotların yapamadıkları tahribatı İskoçlar yaptı" (Lord Elgin İskoç asıllı idi) denilmesine rağmen, Elgin'in Türk idaresindeki Yunanistan'dan birçok değerli mermeri, yerlerinden söktürerek Batı'ya götürmesinin, Yunan sanatının tanınması bakımından büyük bir hizmet olduğu da ileri sürülmüştür, bkz. A. Michaelis, *Ein Jahrhundert Kunstarchaeologischer Entdeckungen*, Leipzig 1908 (2. baskı), s. 27 vd., 30 vd. Bu konuda yeni bir yayın olarak ayrıca bkz. W. St. Clair, *Lord Elgin and the Marbles*. London 1967.

Ekim 1800'nda Beaufort üç direkli bir İspanyol brikini yakından savaarak ve kendisi de üç yara alarak ele geçirir. Ancak bu döktüğü kan, onun cilt hastalığına iyi gelir.

Beaufort 1801'de İngiltere'ye dönmüş, fakat kendisine yeni bir görev verilmemiş, emekli maaşı, yaralandığında ikramiye aldığı gerekçesi ile kesilmiştir. Bir takım mücadelelerden sonra tekrar hizmete alınan denizci, Ümid burnu ve Hindistan'a seyahatlar yapmış, ve bu arada rüzgâr gücünü ölçme hesaplarına girişmiştir. Modern meteoroloji ve denizcilik (navigasyon) bilimlerinin esaslarını kurma yolunda ilk adımları atmıştır. Beaufort, *Woolwich* gemisi ile Amerika, Hind ve Çin sularında uzun seyahatlar yapmış, 1808'de Akdeniz'de dolaşmış, nihayet 1809 mayısında üç direkli 18 toplu *Blossom* gemisine atanmıştır. Bu arada denizcilik ile ilgili projeler düşünüyor, bunları başta Edgeworth olmak üzere teknoloji ile uğraşanlara aktarıyordu. Nihayet 30 Mayıs 1810 da Danimarka'dan ganimet olarak ele geçirilerek İngiliz donanmasına maledilen 32 toplu *Frederickssteen* fırkayetine kumandan olarak atanır.

İngiliz Amirallığı, Doğu Akdeniz'de Anadolu'nun Güney kıyılarının tam bir deniz haritasının gerekliliğini duymuştu. 1810 Mayıs'ında Beaufort bu kıyıların haritasını çizmek ve portulanlarını yapmakla görevlendirildiğinde nihayet kabiliyetine uygun bir iş almış oluyordu. Anadolu'nun Güney kıyıları o yıllara kadar yabancı seyyahların pek azı tarafından gezilmiş görülmüş ve bu yerlere dair ancak bir iki seyahatname yazılmıştı⁴. Bu bölge için kullanılan Jean Baptiste d'Anville'in 1780 de yayınlanan haritası yeterli olmaktan uzaktı⁵. Beaufort 1811 yılı yazında çalışmalarına başladı.

Friendly'nin kitabının 18. bölümü *Frederickssteen: Terra Incognita* (s. 182-192), 19 bölümü *Frederickssteen: A Matter of Mercy* (s. 193-201) ve 20. bölümü *Frederickssteen: Survey to Syria* (s. 202-217); başlıkları ile Güney Anadolu kıyılarında yapılan incelemelere dairdir. Beaufort'un burada aldığı etraflı notlar, sonra yayınladığı *Karamania* başlıklı kitabını yazmağa yarayacaktır. Denizci, Hidrografi bilimini ilgilendiren çalışmaları yanı sıra, büyük bir dikkatte arkeolojik kalıntıları eski kitabeleri de not ediyor, bunların resimlerini ve plânlarını çiziyor, kopyalarını alıyordu. Fakat bu eski kalıntılara zarar verdikleri için Türkleri de itham etmekten geri kalmıyordu. Friendly'nin tesbitine göre, Kaş (Antiphellus)'un biraz doğusundan, İskenderun'un kuzeyine kadar, işaretlediği şehir, akarsu, koy ve körfezleri, eski adlarını teşhisde Beaufort

⁴ Türkiye'nin Akdeniz kıyılarından geçen başlıca yabancı seyyahlar şunlardır: L.A.O.Corancez, *Itinéraire d'une partie peu-connue de l'Asie Mineure*, Paris 1816; Ch.L. Irby ve J. Mangles, *Travels in Egypt and Nubia, Syria and Asia Minor during the years 1817 and 1818*, London 1823 (Printed for Private Distribution-Özel dağıtım için basılmıştır, kaydı ile yayınlanan bu kitap son derecede nadirdir), M. Leake, *Journal of a tour in Asia Minor*, London 1824; Ch. R. Cockerell, *Travels in Southern Europe and the Levant, 1810-1817*, yay. S.P. Cockerell, London 1903; ayrıca bkz. *aşağıda not 8*. Bu seyahatnamelerin, Corancez'inki dışında hepsinin Beaufort'un kitabından sonra yayınlanmış oldukları görülmektedir.

⁵ Bu kıyıların haritası ve portulanları daha XVI. yüzyılda büyük Türk denizci Piri Reis tarafından çıkartılmıştı, yurt içinde ve dışında pek çok yazması bulunan bu eserin faksimile baskısı için bkz. Piri Reis, *Kitabı Bahriye* (Türk Tarih Kurumu yay. I, 2) yay. Ali Haydar Alpagut ve Fevzi Kurtoğlu, İstanbul 1935; lâtin harfli baskısı, *Kitab'ı Bahriyye-Denizcilik kitabı* (Tercüman, 1001 Temel eser, 19) yay. Yavuz Senemoğlu, İstanbul tz. 2 cilt; ayrıca bkz. A. Afet İnan, *Piri Reis'in hayatı ve eserleri* (Türk Tarih Kurumu yayını, VII, 69) Ankara 1974; başka bir deniz rehberi daha vardır, bkz. H.J.Kissling, *Der See-Atlas des Sejjid Nüh* (Beitraege zur Kenntnıs Südosteuropas und des Nahen Orients, I) München 1966.

sadece yedi yerde, modern haritalara ters düşmüştür. “İlk Avrupalı için yüzde doksan isabet gerçekten inanılmaz bir başarı idi...”.

Beaufort, Kaş (Antiphellus), Kekova, Andraki, Finike'den geçerek Adrasan burnunu dolandır, burada Tahtalı dağ (Olmos da Deliktaş'a gider, ve *yanar* denilen volkanik ateşin yanına kadar uzanır; hatta bunun bir de resmini çizer. Ancak Antalya'da mahallî ileri gelenler arasındaki bir çatışmaya bulaşmaktan kendini alamaz. *Frederickssteen* 1812 yılı başında İzmir'e döner, Akdeniz'de biraz dolaşır bir süre sonra Beaufort Anadolu'nun güney kıyılarındaki incelemelerine yeniden başlar. İlk uğradığı Antalya'da önceki yıl katıldığı olaydan dolayı, şehrin içine girmesine izin verilmezse de, Beaufort Side'de rahatça çalışmak imkânını elde eder. O sırada hiçbir insanın yaşamadığı bu ören yerinin ilk plânını çizer, 15240 kişilik olduğunu hesapladığı büyük tiyatrosunun krokisini çıkarır; görülebilir durumdaki belli başlı antik yapılarını inceler, notlar alır. Bu işleri yaparken Beaufort artık bir denizci değil, sanki bir arkeoloji uzmanıdır.

Alanya (Alâiye)'nin topografyası onu çok ilgilendirir, fakat kaleye çıkmayı deneyen denizcilerin karşılaştıkları kötü muamele onu hayli endişelendirir. Bazı İngiliz şatoları ile kalesi arasında benzerlik gördüğü Anamur'dan sonra Beaufort'un gemisi Silifke'nin iskelesi olan Ağa limanı, sonra Korgos ve Kız Kalesi, Tarsus'a uğrayarak Ayas (= Yumurtalık)'a varır. Burada kıyıda çalışmalar yaptığı sırada bir derviş'in tahrik ettiği köylülerin hücumuna uğrar ve yaralanır; hatta genç bir denizci de öldürür. Az sonra *Frederickssteen*, Malta'ya yelken açar. Bu sırada Beaufort'un yarası iyice iltihaplanır, hatta kendisi öleceğine inanır. Güney Anadolu seyahatinin bu acı hatırası Malta'da ciddi tedavi görür ve az sonra iyi olur.

1812 Ekiminde İngiltere'ye dönen Beaufort, Lestock Wilson'un kızı Alicia ile bu sırada evlendikten başka, Anadolu kıyılarında 1811-1812 de yaptığı incelemelerin raporunu ve haritasını hazırlamağa girişir. Beaufort'un Güney Anadolu kıyısı için çizdiği deniz haritası bugüne kadar-yenilikler ve düzeltmelerle-hâlâ kullanılmaktadır⁶. Haritasına ek olarak hazırladığı, kıyıların fiziki durum, limanlar, demiryerleri, kayalar, kaleler, akıntılar ve erzak-su temin edilebilir yerler hakkındaki küçük klavuz ise 1820 de yayınlanmıştır⁷. Beaufort ayrıca *Karamania* başlığı altında, Güney kıyılarına dair bir seyahatname, hazırlamağa girişmişti.

⁶ Elimizin altında İngiliz haritalarının 1947 yılındaki baskısı bulunmaktadır. *Mediterranean Turkey in Asia: Kara Burun to Karadash Burnu* başlığı ile yayınlanan bu haritanın (no. 237) kitabesinde şu kayıt okunur: *From a Survey by Captain Francis Beaufort, R.N.F.R.S. 1812, with additions to 1884*. Haritanın alt kenarında ise 1947 yılına kadar yapılan pek çok sayıdaki küçük düzeltmelerin tarihleri verilmiştir. İngiliz Deniz Kuvvetlerinin (Admiralty) yayınladığı Hidrografi yayınlarının görebildiğimiz eski bir kataloğunda (bkz. *Catalogue of Admiralty Charts and other Hydrographic publications*, London 1949) s. 58-59'da bu haritaların numaraları verilmiş, sonda da F levhasında işaretlenmiştir. Son yıllarda, gemilerimizde kullanılan bu İngiliz deniz haritalarının yerlerini tutmak üzere Türk haritaları hazırlanarak yayınlanmıştır, bkz. *T.C. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Seyir ve Hidrografi Daire Başkanlığı, Harita ve Yayın katalogu* (Hidrografi neşriyatı, DS 66-S/EG) Çubuklu-Istanbul 1971; Harita no. 311, 313, 321-324, 331-333.

⁷ Beaufort, *Memoir of a survey of the coast of Karamania made in pursuance of the orders of the lords commissioner of the Admiralty... in 1811 and 1812*, London tz. Bu XIV + 61 sahifelik rehber Hydrographer to the Admiralty Capt. Thomas Hurd tarafından yayınlanmıştır. En eskisi Piri

Bunun baskısı Amirallik ile arasında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden tehlikeye girmiş, ve kitap 1816 Mayıs'da tamamlanarak 1817'de yayınlanmıştır. Friendly, bu "...ondokuzuncu yüzyılın İngiliz seyahatnamelerinin en başında yer alan" kitabın, 1820 de ikinci baskısının yapıldığını yazmaktadır ki, bu hususta yanıldığını sanıyoruz.

Friendly'nin Beaufort hakkındaki kitabının yurdumuz ile ilgili kısmı burada biter. *Karamania*'nin yazılışı ile 1829 arasında geçen 14 yıl ise Beaufort sıkıntılı aile problemleri ile uğraşmaktadır. 1814'de doğan ilk çocuğunun az sonra ölümü üzerine, bir kız bekleyen Beaufort ona *Anatolia* veya *Karamania* adını vermeği tasarlamıştı. Ancak bu tasarısı gerçekleşmemiştir. 1819; 1820, 1826'da doğan kızlarına bu adlardan birini vermemiştir. Beaufort, Hidrografiya dairesinin başına geçmeği istiyordu. 1823'de bu daire başkanı Thomas Hurd'un ölümünün ertesi günü daha "... cesedi soğumadan..." boşalan yere talip olduğunu bildirmiş, fakat bu isteği geri çevrilmişti. Fakat 1829'da *Royal Astronomical Society*'ye üye seçilmiş, *Society for the Diffusion of Useful Knowledge*'in yayımlarının harita işlerini yapmağı üslenmiş, ve 1840 yılına kadar, 172 harita bastırmıştır. Nihayet 14 Mayıs 1829 da Hidrografiya Dairesi (*Hydrographic Office*) başkanlığına atanmıştır.

Dünyanın her tarafındaki denizlerin haritalarını hazırlamak, kontrol etmek, bütün denizcilerden gelen bilgileri işlemek, kıyısı olan memleketler ve yabancı hidrografi uzmanları ile yazışmak, İngiliz donanmasının meteoroloji aletleri ile gemilerin kronometre işlerine bakmak onun görevi olmuştu. Onun idaresi altında gelişen Seyir ve Hidrografi araştırması yapan gemiler filotillâsı, 1855'de 17 parçayı bulmuştu. Bu filotillâda görev yapanlar arasında, Doğu Akdeniz'de, bilhassa Adalar denizinde *Beacon* gemisinde çalışan ve kendisi gibi arkeolojiye meraklı iki subay: Edward Forbes ve Thomas Spratt anılabilir⁸. 1841'de *Beacon* gemisi, Anadolu'nun Güney-Batı bölgesindeki araştırmalarıyla tanınan, Sir Charles Fellows'u Xanthos'a götürmek ve orada iki yıl önce bulunan Harpiller ve Nereidler anıtı denilen mezar anıtlarının mermerlerini İngiltere'ye nakletmek görevini yükledi. Beaufort'un Hidrografi Dairesi Başkanlığında kaldığı süre içinde 1446 deniz haritasının yayımladığı da Friendly tarafından tesbit edilmiş bulunuyor.

Beaufort'un çalışmaları İngiltere dışında takdirle karşılanıyor ve kendisi birçok ilim kuruluşlarına üye seçilirken, Danimarka Kralı ona altın bir kronometre, ve Maskat Sultanı ise murassa bir kılıç gönderiyordu. Deniz haritaları yanısıra, hergün için güneşin, ayın ve başlıca yıldızların yerlerini bildiren ve kronometre ile *Haydel's quadrant* (irtifa alma aracı) yardımıyla

Reis'inki olmak üzere İngiliz ve Fransız dillerinde Türkiye'nin güney kıyıları hakkında deniz kılavuzları yayınlanmıştır. Cumhuriyet döneminde bir Türk deniz subayı tarafından düzenlenen Türk kıyılarının kılavuzları da uzun yıllar denizcilere yardımcı olmuştur, bunlardan Akdeniz kıyıları için olanı bkz. Ahmet Rasim, *Akdeniz, Anadolu, Karaman, Finike ve Kilikya sahilleri kılavuzu Marmaris fenerinden Payas'a kadar* (B. Erkânıharbiye, XII. Deniz Şubesi) İstanbul 1930.

⁸ Ch. Fellows, *A Journal written during a excursion in Asia Minor*, London 1839; almancaşı Zenker tarafından, *Ausflug nach Kleinasien*, 1853; T.A.B. Spratt ve E. Forbes, *Travels in Lycia, Milyas and the Cibyratis*, London 1847, 2 cilt. Fellows'un söktürdüğü Xanthos'daki Harpiller ve Nereidler mezar anıtları hakkında bkz. Ch. Fellows, *The Xanthian marbles*, London 1842; bu eserler hakkında ayrıca, bkz. H. Th. Bossert, *Alt-Anatolien* (Die aeltesten Kulturen des Mittelmeerkreises, II) Berlin 1942, s. 32, no. 258-262, lev. 52-55.

bir geminin açık denizdeki yerini bulmağı sağlayan Deniz Yıllıkları (*Nautical Almanac*)'nı da yayınlamağa başlayan Beaufort, 1833'den itibaren de med ve cezir durumalarını gösteren *Admiralty Tide Tables*'ların yanına geçmişti. Bugün hâlâ denizcilikte geçerli olan işaret, sembol, kısaltmalar da yine Beaufort tarafından 1835 de *Abbreviations used in Admiralty Charts* başlıklı bir yayın ile tesbit edildi.

Friendly'nin kitabının 27., 28. ve 29. bölümleri Beaufort'un Hidrografi Dairesi başkanı olarak uğraştığı çeşitli konular hakkındadır. Bunların içinde, Amerika'nın kuzeyinden bir geçit ararken kaybolan kaptan John Franklin olayı ve onu aramak için Beaufort tarafından gönderilen birçok gemi hakkındaki bilgiler yer alır. Beaufort 1854 yılında emekliliğini istemiş, fakat o sırada başlayan Kırım savaşı yüzünden bu istek kabul edilmemiştir. Halbuki, ailesindeki problemler dışında Beaufort birçok rahatsızlıklardan şikâyetçi idi. Ancak, son yıllarında aktif hizmet dışı olarak Tuğamirallik (*Rear Admiral*) payesi verildi. Kendisi bunu "Sarı Amirallik" olarak adlandırmıştı. Nihayet 17 Aralık 1857'de bu dünyadan göçmüştür⁹

Öndört yaşından itibaren okul ile hiçbir ilgisi kalmayan, denizciliği tamamen pratik olarak öğrenen ve tamamen kendi kendisini yetiştirerek gemi seyri (*navigation*)'u bir bilim haline getiren Beaufort'un çalışmaları bugün bile denizcilere faydalı olmaktadır¹⁰. Yayınladığı deniz haritaları ise her geminin vazgeçilmez yardımcılarından sayılırlar. Bugün çok düzeltilmiş ve tamamlanmış yeni baskıları olan bu haritaların köşelerinde onun adını okumak mümkündür. Friendly bu ilgi çekici denizcinin hayatını basılı kaynakların yanı sıra, çeşitli arşivlerde toplanan mektuplardan, raporlardan, yazışmalardan ve Beaufort'un hatıra defterlerinden derlemiştir. Şüphesiz onun Osmanlı Devleti sularındaki faaliyeti ile ilgi vesikalar Türk arşivinde de vardır. Fakat Friendly bunları arayamamıştır. Beaufort, seyir ve hidrografi ile ilgili yenilikler ile birlikte gemicilik tekniğine dair buluşların da yaratıcı olmuştur. Nitekim demir teknelerin yapılması ile değişen pusula düzenlenmesini düşünmüş, deniz haberleşmesinde şifreleri de esaslara bağlatmıştır. Greenwich ve Ümid burnu'ndaki büyük *observatorium*'lar yine onun zamanında kurulmuştur.

Beaufort'un denizciliği bir ilim dalı yapması ile ilgili bilgiler bizim konumuzun dışında kalmaktadır. Fakat onun Anadolu kıyılarının ilk defa yerinde incelemelere dayanan doğru bir haritasını çizmesi ve bir de seyahatnâme yayınlaması bizleri daha yakından ilgilendirir. Friendly de, Güney Anadolu'yu seven bir kişi olarak bunu duymuş ve kitabında da

⁹ Beaufort'un kızlarından Emily babasının ölümünden sonra Yakın Doğu'da bir çok seyahatler yapmış, Viscount Strangford ile evlenmiş, dul kaldıktan sonra hastabakıcılık öğrenerek, hastahaneler kurmuş, Bulgaristan, Türkiye ve Mısır'daki düşkünlere ilâç ve yardım teşkilâtı kurmuştur. Beyrut'a bir hastahane kurmağa giderken, yolda gemide ölmüştür. Adriyatik kıyıları hakkındaki bir seyahatnamesi yayınlamıştır, Viscountess Strangford, *The Eastern shores of Adriatic in 1863, with a visit to Montenegro*, London 1864. Ayrıca bir de şu kitabı vardır: *Egyptian Sculptures and Syrian Shrines*, London 1861.

¹⁰ Türk dilinde gemiseyri (*Navigation*)'ne dair ilk yayınlardan biri (belki ilki?) Kolağası Ali Rıza'nın *Seyr-i sefâin* (İstanbul 1296) başlıklı kitabıdır. Bunun arkasından Mustafa Hilmi, *Heyet-i Bahriye* (İstanbul 1305), Yüzbaşı İsmail Faik, *Seyr-i sefâin ve heyet-i bahriye* (İstanbul 1911), W.Hall'den çeviren Hayri, *Seyr-i sefâin*, (İstanbul 1331) adlı yayınlar çıkmıştır. İngiliz Deniz Kuvvetlerinin yayınladığı, *Admiralty Navigation Manual*, London 1938, c. II ve III'den çevirmek suretiyle türkçe bir eser de basılmıştır: Kâmil Eyice., *Nautical astronomy-Bahri heyet* (T. C. Ulaştırma Bakanlığı, Yüksek Denizcilik Okulu yayını, 4. seri, 21) İstanbul 1950, 2 cilt.

belirtmiştir¹¹. *Karamania*, ilk olarak 1817'de basılmış¹², sonra elimizdeki nüshadan anlaşıldığına göre 1818'de ikinci baskısı yapılmıştır. Friendly ikinci baskısının 1820'de yapıldığını bildirirken neye dayandığını bilmiyoruz. Bu arada şuna da işaret edelim ki, bu kitabın bir almanca baskısı da 1821'de yapılmıştır¹³. Friendly, bu seyahatnâmeden üç bölüm boyunca bahsetmekle beraber, bunun Güney Anadolu'nun arkeolojisi bakımından bir değerlendirilmesine girişmemiştir. Sadece Beaufort'un hatıra defterinden bazı krokileri yayınlamıştır. Bunlar, Patara'da Büyük kapı (s. 191), Telmessos (Kaş)'da bir Lykia lâhdi (s. 194), Olympos'da Yanartaş (s. 196), Side tiyatrosunun plânı ve yanında buranın 15240 kişilik oturma yerine sahip olduğunun hesapları (s. 207), Anamur'da Mamuriye kalesinin genel görünüşü, basit bir plânı ile kitabesi (s. 211), Silifke batısında Korgos (Korykos) önündeki Kızkalesinin plânı (s. 213) ve Silifke kalesinin esas kapısının resmi ile kapı üstündeki ermenice kitabenin tamamı (s. 214). *Karamania*'da ise şu resimler vardır: Patara kapısı (s.1); Lykia lâhdi (s. 17); Yanıktaş (s. 35); Bodrum kalesi ve liman haritası (s. 89)¹⁴, Antalya'nın surlarındaki Latin armalarından ikisi (s. 113)¹⁵, Antalya'nın genel manzarası (s. 126-127 arası), Side'nin Antik surlarının kesiti ve iç mimarisi (s. 139), Side'nin haritası (s. 146-147 arası), Side tiyatrosunun oturma kademeleri kesiti ile tiyatro binasının üçte birinin plânı ve kesiti (s. 150-151 arası), Alâiye (Alanya)'nın genel manzarası (s. 163), Anamur'un genel manzarası (s. 181), Selintos'un genel manzarası (s. 186-187 arası), Silifke kale kapısı ve ermenice kitabesi (s. 202), Mamuriye kalesinin genel manzarası (s. 202-203 arası), Pompeiopolis'in plânı (s. 249). Beaufort'un hatıra defterindeki bütün resimlerin yayınlanması çok faydalı olurdu. Nitekim Side tiyatrosunun onun çizdiği kroki ile modern rölövesinin karşılaştırılması¹⁶, Silifke

¹¹ Bu hususda bkz. *yukarıda not 1*.

¹² Çok az raslanan bu ilk baskı Atina'da Gennadios kütüphanesinde vardır, bkz. Sh. H. Weber, *Voyages and travels in the Near East made during the XIX century* (Catalogues of the Gennadius Library I) Princeton 1952, s. 12, no. 45. Bu baskının X + 299 sahifeden ibaret olmasına karşılık, 2. baskı X + 309 sahifedir.

¹³ Friendly'nin hiç bahsetmediği almanca baskı, *Karamanien oder Beschreibung der Südküste von Kleinasien* (Weimar 1821) başlığı ile yayınlanmıştır. 1982 yılı Eylül'ünde Paris'de bulunduğumuz sırada bir özel kütüphanede, şimdiye kadar hiçbir bibliyografyada rastlanmayan bir de fransızca tercümenin varlığını gördük: Fr. Beaufort, *Caramanie ou courte description de la côte méridionale de l'Asie-Mineure et des restes d'antiquités qui s'y trouvent*. "Nouvelles Annales des Voyages de la Géographie et de l'Histoire" V (1818) s. 5-133 ve VI (1819) s. 5-95.

¹⁴ Kşl.'A. Maiuri, *I castelli dei Cavalieri di Rodi a Cos e a Budrúm (Alicarnasso)*, "Annuario della Reale Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente" IV-V (Bergamo 1921-22) s. 290-343, lev. 4.

¹⁵ Kıbrıs kralı Lusignan ile John de Neviles d'Arsulf (= Jean de Sur)'a ait olan bu iki arma sonra ayrıca yayınlanmıştır, bkz. L.M. Alishan, *Sissouan ou l'Arménie-Cilicie, Description géographique et historique*, Venise 1899, s. 358'deki resim; gerekli tarihi açıklamalar ile bilimsel bir yayın olarak ise F.W. Hasluck, *Frankish remains at Adalia*, "Annual of the British School at Athens" XV (1908-09) s. 270-273. Bu armalı taş şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesinde, XIX salonda bulunmaktadır (İnv. No. 2117).

¹⁶ Arif Müfit Mansel, *Side 1947-1966 yılları kazıları ve araştırmalarının sonuçları* (Antalya Bölgesi Araştırmaları, 10-Türk Tarih Kurumu yayını, V. 33) Ankara 1978, s. 189, res. 208. Mansel, Beaufort hakkında şunları yazar: *Side harabelerinin bilimsel bir surette incelenmesi ancak 1800*

kalesindeki kitabe¹⁷, Mamuriye kalesinin kitabesi veya Kızkalesinin plânının yine yeni plân¹⁸ ile karşılaştırılması, Beaufort'un ne kadar meraklı ve dikkatli olduğunu açıkça belli eder¹⁹. Bu denizci kıyıda sıralanan bütün ören yerlerini dikkatle incelemiş, bunların özelliklerini kısa da olsa anlatmış, antik kitabeleri kopya etmiş ve bunları isteyenlere vermeğe hazır olduğuna işaret etmiştir. (*Karamania*, s. 246, not)²⁰. Bizim bir kaç yıl önce etraflı surette yayınladığımız Akkale denilen harabe hakkında yazdıkları (*Karamania*, s. 253-254), Beaufort'un dikkatli müşahedelerine bir örnek olduğu kadar, bu önemli kalıntının 170 yıl önceki durumunu da belirttiği için değerlidir²¹. Aynı şeyi başka yerler içinde söylemek mümkündür.

Friendly'nin kitabı, akademik hiçbir öğrenim görmediği halde, astronomiden, epigrafyaya kadar her dalda araştırmalar yapabilecek kadar kendini yetiştirmesini bilen ve benzerlerine ancak geçen yüzyılda raslanan bir insanın, Dünya denizcilik tarihine büyük yararları dokunmuş bir araştırmacı ve denizcinin hayatını, çeşitli orijinal ve hiç yayınlanmamış kaynaklara dayanarak tanıtırken, onun Anadolu arkeolojisi ile tarihi coğrafyasına yaptığı hizmeti de ortaya koymaktadır²². Güney Anadolu kıyılarını aynı Beaufort gibi seven Friendly'ye bu yayınından dolayı teşekkür ederken, onun Beaufort'un hatıra defterlerindeki Anadolu kıyıları ile ilgi kroki ve notlarını, bugünkü durum ile karşılaştırarak yayınlamasını beklediğimizi de söylemek isteriz.

Prof. Dr. SEMAVI EYİCE

yılından sonra başlar. İlk ciddi araştırmacı olarak 1812'de Anadolu'nun güney kıyılarının bir deniz haritasını yapmış olan İngiliz kaptanı Fr. Beaufort'u göstermek gerekir. Beaufort, harabeye ayak basar basmaz gözüne çarpan bir yazıtta "Sidetes" sözcüğünden, harabenin "Side" olduğunu saptamış şehrin üzerinde bulunduğu yarımada'nın planimetrik bir taslağını yapmış, limanı dalgakıranları ile birlikte isabelli surette çizmiş, tiyatroyu, ortasındaki yuvarlak bina ile birlikte agorayı, surları ve nimseumu tanımlamış, burada yapılacak kazılardan önemli sonuçlar alınacağını da ifade etmiştir" (s. 325).

¹⁷ J. Keil ve A. Wilhelm, *Denkmaeler aus dem Rauhen Kilikien* (Monumenta Asiae Minoris Antiqua, III) Manchester 1931, lev., res. 6 metinde s.4 ve 238.

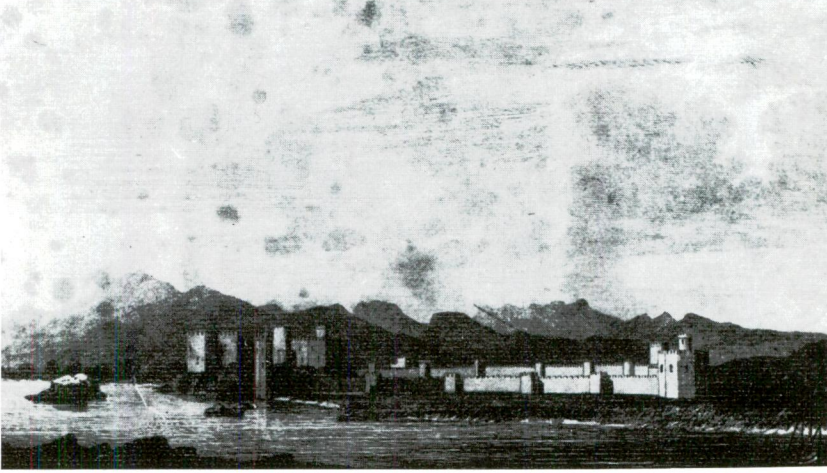
¹⁸ E. Herzfeld ve S. Guyer, *Meriamlık und Korykos, Zwei christliche Ruinen-staetten des Rauhen Kilikiens* (Monumenta Asiae Minoris Antiqua, II) Manchester 1930, esas kale, s. 169, res. 177; Kızkalesi, s. 162, res. 174.

¹⁹ Beaufort tarafından çizilen bazı liman portulanları İngiliz deniz haritalarının Doğu Akdeniz paftalarında kenarlarda bulunmaktadır.

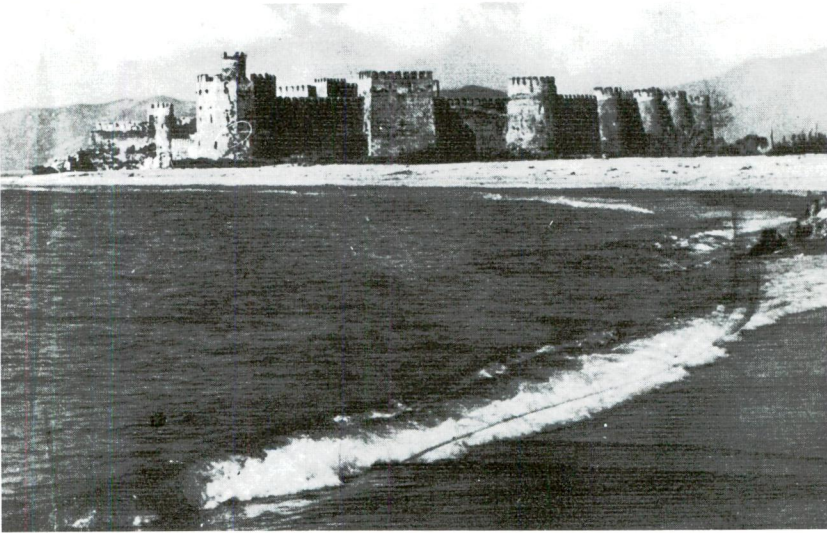
²⁰ Beaufort'un derlediği ilkçağ kitabeleri *Corpus Inscriptionum Graecorum*'da yayınlanmıştır.

²¹ Semavi Eyice, *Silifke ve çevresinde incelemeler: Elaiussa-Sebaste (= Ayaş) yakınında Akkale, VIII. Türk Tarih Kongresi-Ankara 1976, Kongreye sunulan bildiriler* (Türk Tarih Kurumu yayını, IX, 8) Ankara 1981, s. 865-886, lev. 385-400, kşl. bilhassa s. 868. Bu makalenin almanca, *Festschrift F. Deichmann*'da basılmaktadır.

²² Geçen yüzyılın büyük coğrafyacılarından Carl Ritter (1779-1859), Batı ilim âleminde bilinmeyen bir bölge olan (*terra incognita*) Güney Anadolu kıyılarının ilk olarak Fr. Beaufort tarafından gerçeğe uygun bir haritasının çizildiğini övmektedir, bk. C. Ritter, *Die Erdkunde von Asien, IX-Klein-Asien*, Berlin 1859, II, s. 1066. Türk topraklarının bir kesiminin tanınmasında hiç de azımsanmayacak bir hizmeti olan Beaufort'un Türkiye'ye dair eser yazmış İngilizler arasında anılmayışı çok şaşırtıcıdır, H. Bowen, *British contributions to turkish studies* (The British Council publications) London 1945.

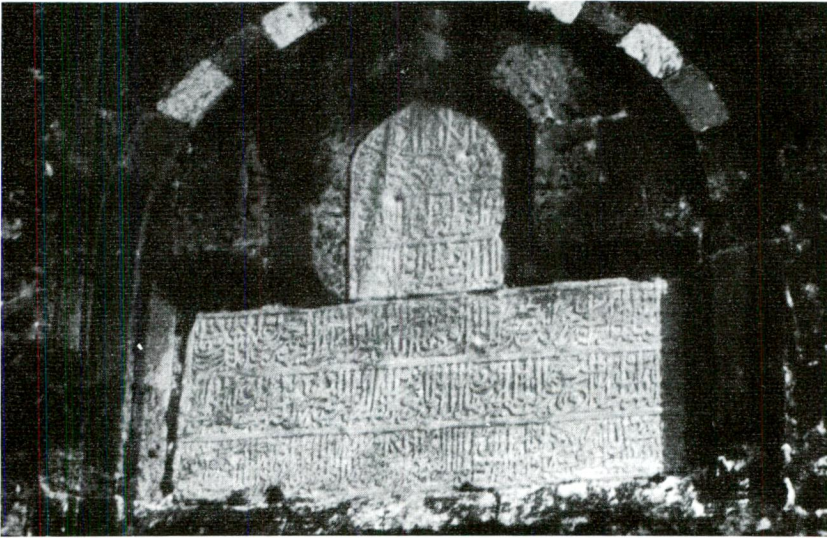
Res. 1 — Beaufort'un çizdiği Anamur - Mamuriye kalesinin gravürü.

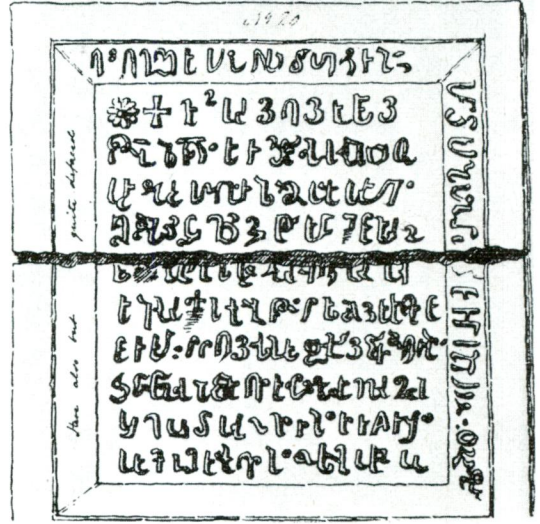
Res. 2 — Anamur - Mamuriye kalesinin bugünkü resmi.

Res. 5 — Beaufort'un çizgileri ile Mamuriye kalesi kitabesi.

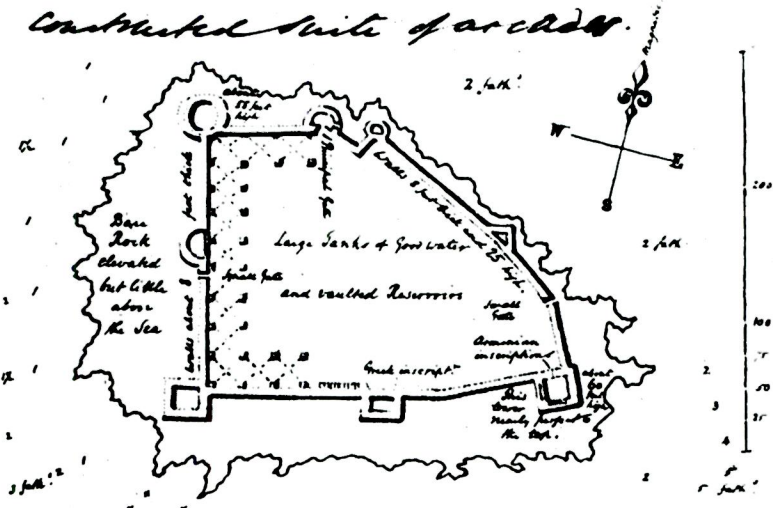
Res. 6 — Mamuriye kalesinin kitabesinin fotoğrafı.

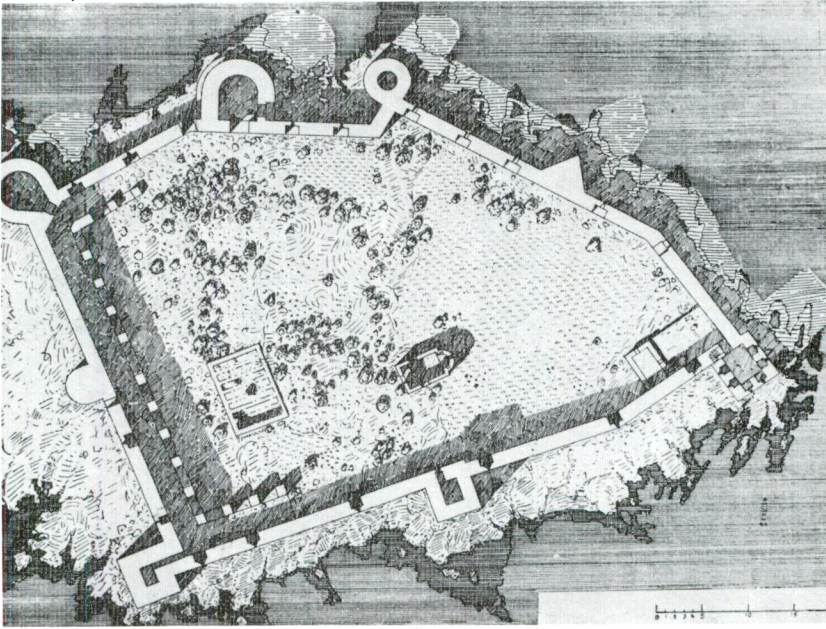
Res. 7 — Beaufort'un çizdiği Silifke kalesinin ermenice kitabesi.

Res. 8 — Silifke kalesindeki aynı kitabenin bugünkü durumu (Beaufort'dan sonra alttaki parça kaybolmuştur).

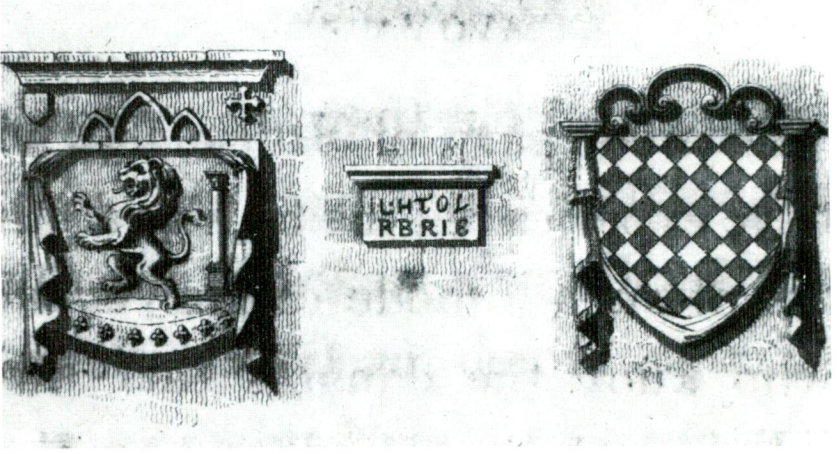

Res. 9 — Beaufort'un çizgileri ile Kızkalesi'nin planı.

Res. 10 — Kızkalesi'nin modern rölövesi
(Herzfeld ve Guyer'in kitabından).

S. Eyice

Res. 11 — Beaufort tarafından çizilen Antalya kalesindeki Batılı şövalyelere ait armalar.

Res. 12 — Şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesinde olan aynı armalar (no. 2719).